

IRODALOM.

Francia és angol pædagogiai mûvek.*

1. *M. Dugard. Ralph Waldo Emerson. Sa vie et son oeuvre.* Paris Armand Colin. — 2. *M. Dugard. Pages áhoisies d'Emerson.* Librairie Armand Colin. Paris. — 3. *R. W. Emerson. La Conduite de la Vie.* Traduction de M. Dugard. Librairie Armand Colin. Paris.

5. *Arnold-Forster: A History of England.* — 6. *Arnold-Forster: The Citizien Reader.*

Emerson az amerikai nagy gondolkozó nem könnyen érthető író. Csak nagy nehezen lehet behatolni gondolatainak mélységébe, lelki világának titokzatosságába. Sok tudással és fegyelmezett gondolkodással, éles felfogással és ítélőképességgel kell bírnia az olvasónak, aki Emerson munkáit meg akarja érteni, aki abból a gazdag kincses bányából kincseket akar gyűjteni. A művelt népek irodalmában számosan foglalkoztak az ő életének ismertetésével és munkáinak magyarázásával s mindnyájan a feladat nehézségéről szólnak munkájuk bevezetésében. Ezzel vezeti be Emersonról írt becses tanulmányát Hermann Grimm, aki elmés fejtegetésben rámutat azokra a nehézségekre, melyekkel az ő művei olvasásánál meg kell küzdenie az olvasónak. Hasonló vallomást tesz róla Szász Károly is, aki a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó vállalata számára a nagy bölcsésznek *The Representative Men* című művét «Az Emberi Szellem Képviselei» címen magyarra fordította. Mindkét író s velük mindannyian, akik Emersonnal foglalkoztak és foglalkoznak, a feladat nehézségének előrebocsátása után nem győznek betelni a dicsérettel és magasztalással, mellyel Emerson műveit elhalmozzák. Olyan élvezetnek mondják a vele való foglalkozást, melyhez hasonlót kevés írónak olvasásából meríthetünk.

Ennek az írónak ismertetését és méltatását tűzte ki élete feladataul Marie Dugard, a párisi Lycée Molière tanárnője, aki a mi Pædagogiai Társaságunknak tiszteletbeli tagja, s akinek egyik jeles művét, a «De la Formation des Maitres de l'Enseignement secondaire

* Felolvasta a szerző a Magyar Pædagogiai Társaság 1910. március havi felolvasó ülésén.

à l'Etranger et en France» címűt évekkkel ezelőtt e helyen volt alkalmam bemutatni.

Dugard tanárnő párját ritkító szeretettel, odaadással és azzal a rajongással viseltetik Emerson iránt, amely érzelmekkel szoktak eltelve lenni az apostolok tanítványai mesterük iránt. Megtanult kedvéért angolul s hogy ne csak átértse, hanem behatolhasson írójának világába s beleélje magát azokba a hargulatokba, melyek Emerson lelki életén végigrazgenek, elutazott Amerikába, felkereste azokat a helyeket, hol szeretett mestere élt és tanított, hol viszontagságos életének küzdelmei leviharzottak és elzarándokolt végül a concordi temetőbe, a mester sírjához, melyben hamvai pihennek. Áttanulmányozta az író művei után a kommentátorok tanulmányait és fejtegetéseit, levelezést folytatott az író rokonaival, hogy az ismeretlen és intim részletek se hiányozzanak a teljes képből, melyet életéből élénk tárnai készült. Ennyi és ily sok irányú, évekre kiterjedő előmunkálat és készülődés után fogott hozzá munkájának megírásához.

Ez az élet- és jellemrajz két főrészből áll. Az elsőben az író életét ismerteti, a második rész munkái magyarázatának van szentelve.

Az első részben Emersonnak, az embernek életfolyását, annak eseményes egymásutánját állítja élénk. Bölcsőjétől sírjáig. Látjuk az Angliából Amerikába kivándorolt disszidens családnak őseit, kik mindnyájan, hét nemzedéken át lelkészek voltak, mely életpályára a mi Ralph Waldonk is hivatásszerűen és ősei tradíciója nyomán szentelte magát. Ősei sorában látott maga előtt húsz papot, ötven graduáltat, egy légióját a theologusoknak, a közműveltségnek zászlóvivőit, mindannyi bajnokát a lelki függetlenségnek, ami a filozófia alapját képezi. Szépen festi az írónő az ifjú Emerson nevelését és pappá képezését. Majd bemutatja őt mint a bostoni unitárius Second Church lelkészét s beavat azokba a lelki küzdelmekbe, melyeket az ifjú lelkész végig harcolt amiatt, hogy meggyőződése összeütkezésbe került vallásának dogmájával, mely harcból lelkiismereti függetlensége került ki győzedelmesen, mire elhagyta lelkészi állását. Elkiséri Emersont európai körútjára, hol megismerkedett és baráti viszonyba lépett Carlylrel, majd hosszan ismerteti életének második korszakát, mely a küzdelmek korát képezi. Ezzel kapcsolatban és ennek keretében élénk képét adja annak a társadalmi forrongó áramlatnak, a transcendentáлизmusnak, mely Új-Angliában akkor a lelkeket meghódította, a társadalmat újjá alakítani törekedett. Az új eszme, melynek doktrínája volt a *Never to give or receive money* (soha pénzt nem adni s el nem fogadni) sokkal nagyobb tért hódított és mélyebben hatolt a társadalomba, mint napjainkban a Tolstoj elvei, melyek ezzel a mozgalommal rokonságban állanak, de inkább csak elméletben maradtak.

Emersonnak nagy része volt a transcendentálizmus mozgalmában, melyet ő indított meg «Nature» című művével s későbbi munkáival ő lett Új-Anglia szellemi életének középpontja és irányítója. Az 1860. év egy új kort vezet be Emerson életében, az utolsót. A concordi remete folytatta felolvasásait és egymásután adta ki jelesebb munkáit, melyek meghozták neki azt, mit előre látott s amiben erősen hitt: eszméi diadalát és egyéni rehabilitációját. Az a társadalom, mely elítélte őt, mint eretneket, megérett az ő eszméire, concordi remetesége valóságos bucsújáró hely lett s a cambridgei egyetem, hogy jóvá tegye azt a sérelmet, mit harminc évvel előbb ejtett rajta, a jogi és irodalmi tudománynak tudorává avatta őt és az Overseerek (felügyelők) rangjára emelte. A nagy bölcsész, aki még életében érte meg azt, ami oly kevés vezető nagy embernek jut osztályrészeül, hogy kortársai elismeréssel adózzanak érdemeinek, 1882-ben, április 27-én halt meg s a Sleepy Hollow kedves völgyében, a concorditemetőben helyeztetett örök nyugalomra.

Dugard ezután Emerson jellemét és szellemét boncolgatja. Vonásról-vonásra állítja össze az író teljes egyéniségét, amint az műveiből kidomborodik, abban a rokonszenves képmén, melyet az okos író kedvelt mesteréről művészi kezekkel megalkotott. A függetlenség szeretete volt egyike fő vonásainak. Ezt a függetlenséget maga magával szemben is meg tudta őrizni. Sohase volt rabja nézetének. Szerénysége meggátolta abban, hogy magát iskolája fejének tartsa, vagy akként szerepeljen, sohasem számolt azzal, hogy ő kezdeményezője és mestere az amerikai gondolkodásnak. Türelmes volt mások véleményével szemben. Nem vallotta azt, hogy aki neki ellentmond, az ellensége. Stoikus lelki nyugalommal bírt. Tele volt a lelke idealizmussal, egyedüli szenvedélye volt az ideál. Érzékeny lelkét minden benyomás élénken megrezegtette. Zárkózott természete csak kevés ember barátságát fogadta be. Carlyle volt legjobb barátja, gyöngéd szeretet fűzte őket össze, mert azt tartotta: the other element of friendship is tenderness (a barátság másik eleme a gyöngédség). Gyöngéd lelke visszaborzadt minden szenvedélyes, irtózatos dologtól. Aristophanestól undorodott, Dantéről azt mondta, hogy a rémtárgyak múzeumába való! Nem vette be lelke Southeyt, Shelleyt, Byront, Swinburnet. Rokonszenvezett a perzsa költők közül Firduszival, Szádival és Hafizzal, mely utóbbinak néhány költeményét le is fordította. Szerette India költőit és bölcselőit is. Kedvelt olvasmányai voltak India szentkönyvei, a Bagavat Gita és a Bagavat Purana, melyeket szerinte térden állva kellene olvasni. Azért szerette a perzsa költőket, mert tele vannak miszticizmussal, mely az ő lényének is egyik fő jellemvonása. Ez a

miszticizmus, mely Ferideddin Attar és Mevlana Dselaleddin Rumi műveiben a magasztos Mantik-et Tairban és a Meszneviben van legékebben kifejezve, azt tanítja, hogy az ember az ő énjének teljes megtagadásával juthat el csak az Isten megismeréséhez és olvad bele az istenségbe, mely minden emberben, mint rejtett szikra, szunnyadozik. Az ő kortársai az elragadtatás hangján írnak róla. Lowell Gardner azt mondja, hogy semmi hiba se volt benne, egy másik életírója a legnagyobb mérvben tisztának és nemesnek mondja. Annak dacára is, hogy heretikusként tartották, *sacred man*-nek nevezték ellenfelei. Kortársai és amerikai életíróinál nem csekélyebb lelkeséggel és magasztalással ír róla Dugard, aki mesterének minden jellemvonását vonzó és rokonszenves színekben tudja kifesteni. Miután a nagy gondolkodót így bemutatta, bevezet minket munkáinak gazdag kincses házába és sorban kirakja előttünk azokat a drága kincseket, melyeket az író műveiben összehordott és felhalmozott. Megismerkedünk Emerson általános eszméivel, a világegyetemről formált elveivel, az eredet, a szabadság és a rossz problémájával, az örök életről való felfogásával, az erkölcsi életről kialakított nézetével. Az egyéni életről szóló fejezetben ismerteti a conformismus morálját és következményét, a Self Reliance (Önbizalom) doktrínáját s annak alkalmazását az egyéni életre. A családi életről szóló fejezetben megismerjük Emersonnak a szerelemről és házasságról, a családi életről és a barátságról vallott nézeteit. Egy következő fejezetben kifejti a szerző a társadalomról szóló elveit, majd egy külön fejezetet szentel a vallásos életnek, melyről Emersonnak álláspontját, meggyőződését ismerteti. Végül beszámol a kritikáról, mellyel Emerson műveit az irodalomban fogadták és méltatták.

A nagy gondnal és alaposággal, sok szeretettel és sok tudással frott mű valódi mintája a tudományos essayknek. Becses munka ez, mellyel foglalkozni valódi élvezetet nyújt és vágyat ébreszt mélyebben megismerkedni a nagy írónak munkáival.

A szerzőnek másik munkája szemelvényeket ad Emerson munkáiból, a harmadik mű pedig egész terjedelmében adja francia nyelvre fordítva Emersonnak egyik jeles művét a «The Conduct of life» (Hogyan éljünk) címűt, mely 1860-ban, életének harmadik szakában jelent meg s oly nagy szenzációt keltett, hogy a több ezer példányban napvilágot látott első kiadást két nap alatt elkapkodták.

Tisztelt hallgatónak két angol taükönyvet akarok még bemutatni, melyeket szerzőjük Arnold Forster, a Board of Education volt elnöke (mely méltóság a mi közoktatásügyi miniszterünkének felel meg) küldött nekem kedves ajándékkul egy becses levél kíséretében. A két munka következő címet visel:

1. *A History of England*, from the landing of Julius Caesar to the Present day by The Right Hon. H. O. Arnold Forster. Thirty-third thousand with about 250 illustrations. Cassell and Company Ltd. London.

2. *The Citizen Reader*, with a Preface by The Right Hon. W. E. Forster, formerly vice-president of the committee of the Council of Education, for the use of schools by the Right Hon. H. O. Arnold Forster 411 thousand. Cassell and Company Ltd. London etc.

Közismeretű dolog, hogy az angolok tankönyvei sok tekintetben elütnek a mieinktől. Láttunk angol tankönyveket feltűnően rövid foglatban, melyek mondhatni vázlagszerűen közlik a tudnivalókat, mintegy kivonatban adják az ismereteket, csupan csak a dolgok lényegének közlésére szorítkozva. Ismerünk tankönyveket, melyek az előadás formájában annyira eredetiek, hogy a tankönyveknek nálunk szokásos tradíciója mellett, alig mernők őket utánozni. Bármilyen legyen is az angol tankönyv, megvan mindenikben az a gyakorlatiaság, ami az angolokat-más nemzetekkel szemben minden dolgukban olyan előnyösen jellemzi.

Első sorban ilyen szempont érvényesül a bemutatásra váró két tankönyvben is, melyek elseje *Anglia történetét* tárgyalja Julius Caesar-nak partraszállásától napjainkig. Az egész művön, annak minden részében végigvonul az a szándék, hogy az angol ifjú megismerje hazája történetét, azt megszeresse, büszke legyen hazájára s annak javára, nagyságának munkálására szentelje életét, s azért, ha kell, meghalni tudjon. Igazi angol chauvinizmusra lelkesíti tanítványait. Mindjárt a címlappal szemben bemutatja a «Union Jack»-ot, Anglia lobogóját s megmagyarázza annak heraldikai származását. Ugyanazon lapon táblázatban adja kimutatását a Föld kerekiségén levő országoknak, területeknek, melyek a Brit Birodalomhoz (*British Empire*) tartoznak, s ahol a «Union Jack» lobog s azt tiszteletben tartják.

De a tankönyvnek, valamint az angol népnek chauvinizmusa egyáltalában nem üres szóbeszédben, nem kérdésben, nem önmagának dicsőítésében és idegenek lekicsinyelésében, nem a nemzeti hiúság oktalan legyezetésében nyilvánul, hanem abban talál kifejezést, hogy dicséri, követendő például állítja oda ifjúsága elé a hazai történelemből azt, ami elismerésre, dicsőítésre, követésre érdemes, ellenben elítéli, keményen megrózza azt, ami káros, átkos volt a hazára, angol nemzetre. Tárgyilagos, igazságos a nemzet hibáinak őszinte feltárásában. Erre például idézem a VI. Henrik alatti vereséget, mely Franciaország felszabadulásával érte az angolokat. Erről így ír a szerző: «Minden angol embernek és nőnek tisztelnie kell Jean d'Arc-ot, az Orleánsi Szűzet, habár ellensége volt is Angliának és

segített megverni az angol hadsereget; mert derék, jó nő volt, aki példát adott a hazaszeretetre, melyet büszkén kellene követnie minden angol férfinak és nőnek egyaránt. És ne felejtsük el, hogy bár VI. Henrik és kortársai nagy csapásnak tartották is a vereséget és siránkoztak Franciaország elvesztésén, valójában igazi szerencse volt Angliára, hogy megszabadult a nagy francia nép elnyomásának kényszerétől. Nem volt Angliára nézve sem jogos, sem lehetséges, hogy Franciaország felett uralkodjék. Valamint nem igazhatja le Franciaország az angolokat a maguk országában, úgy lehetetlen, hogy angolok nyomják el a franciákat Franciaországban.»

Arnold Forster tankönyve abban is különbözik a mi történeti tankönyveinktől, hogy Anglia történetéből csak a fontosabb epizódokat tárgyalja tüzetesebben és külön fejezetek alatti egymásutánban, míg a kevésbé jelentős eseményeket vagy csak vázlatosan adja elő, vagy a címszerű összefoglalásban közli. Így nagyon sok tért szentel II. Henrik és Becket történetének, mert ez illusztrálásul szolgál annak a nagy küzdelemnek, mely a királyi és egyházi hatalom között folyt, ami a kort jellemzi. Több fejezeten át tárgyalja és a gyakorlati életből vett példákkal világítja meg a Magna Chartát, mely kibocsátásától fogva mai napig Anglia történetében vezető tényként szerepel.

Minden korszak vagy kiválóbb uralkodó tárgyalása előtt a világtörténelmi kapcsolat feltüntetésül közli más államoknak e korszakbeli uralkodóit s a közéletnek, kulturának kimagasló alakjait. Így Viktória királynő uralma idejében megemlíti I. Ferenc József Ausztria császáriját, aki 1867-ben Magyarország királya lett. A fejezetek élén időrendi sorban adja a főbb események egymásutánját. Nagyon emeli a történelmi tankönyvnek nevelői értékét, az a sajátsága, hogy minden fejezet címe után egy-egy jellemző jellegét találunk, valamely írónak vagy államférfiúnak a korra vagy tárgyalandó eseményre vonatkozó mondatát vagy kijelentését. Ezt követi rendszeresen valamely költőnek művéből vett rövidebb-hosszabb idézet, mit hangulatkeltő bevezetésül igen szerencsés újításnak kell elismernünk. Ezt a mi történelmi tankönyveinknél mi is igen szépen meghonosíthatnók.

A kulturtörténetnek kiválóan sok tér van szentelve. Az egykorú költők méltatásánál azok műveiből vett szemelvényeket találunk. A praktikus életre készülő angol ifjúra mindenesetre érdekes az a kép, melyen Stephensonnak első gőzmozdonya s azzal szemben a Great Northern vasútnak lokomotívja van feltüntetve. A munka 250 illusztrációja között sok a történelmi festmények reprodukciója, uralkodók, államférfiak és más nagy emberek arcképein kívül van számos térkép és geneologiai táblázat. A mintaszerű könyv az angoltankönyvek közt elsőrangú helyet vívott ki magának.

Történelemtanításunkban nagy haszonnal járna, ha Arnold Forsteréhez hasonló szellemben és kivitelben készült magyar történelmi tankönyvből tanulhatná hazája történelmét a magyar ifjúság.

Arnold Forster második könyve a *Citizen Reader* (Polgári Olvasó) című az előbbihez hasonló szellemben megtanítja az angol tanulókat a polgári jogokra és kötelességekre. Megismerteti az angol közélet minden intézményét, hogy az életbe kilépő ifjú mindenben tájékozott legyen. Mielőtt azonban ezt vele megismertetné, kioktatja hazájáról, melyre neki büszkének kell lenni s annak javát minden módon, minden alkalommal munkálnia kell. Elsorolja neki a jó polgár kötelességét s hogy azt miként teljesítheti. Megmagyarázza a hazaszeretet fogalmát, a történelemből vett példákkal illusztrálva azt, hogyan kell a hazáért az életet feláldozni. Beszél a hamis hazaszeretetről is. Légy igaz és semmitől se tarts! (Be just and fear not.) Bóven ismerteti az ország kormányzását, a kormányt, a parlamentet, a képviselőházat, a szavazást (képpel is illusztrálva a szavazás mikéntjét), a királyi méltóságot, a főrendiházat, a törvényhozás módját és a törvények végrehajtását. Majd áttér a közigazgatásra és a községek önkormányzatára. Hogy a törvénykezés módját világosan megismertesse, végigvezeti az ifjút egy törvényszéki tárgyaláson s a törvénytiszteletet nyomatékosan igyekszik az ifjú lelkébe vésni. Van is ennek fogantatja, mert az angol népnek törvénytisztelete ismeretes és közzmondásos. A haditengerészet és katonaság ismertetése után bemutatja a nemzeti lobogót, a Union Jack-ot s megmagyarázza, hogy miért kell azt tiszteletben tartani angolnak és idegennek egyaránt. Megtanítja tanítványát a külfölddel szemben tartozó kötelességére s beszél a nevelésről és annak fontosságáról. Külön fejezetet szentel a takarékságnak (Thrift) fejtegetve annak fontosságát, megmagyarázza a pénz gyümölcsöző elhelyezésének többféle módját. Az egyéni szabadság fontosságának kiemelése után útmutatást ad arra, hogyan kell erre törekedni, hogyan vétnek ellene s élnek vissza vele.

Végül történelmi visszapillantást ad az angol szabadsági intézmények fejlődéséről. A kis munka mintául szolgálhat arra, hogyan kell az ifjúság számára készült tankönyvet világosan, érdekesen és gyakorlatiasan megírni. A szöveget magyarázó illusztrációk a könyv értékét nagyban emelik. Haszonnal olvashatja a könyvet mindenki, aki az angolok közléte iránt érdeklődik, melyet e műből alaposan megismerhet.

Dr. ERŐDI BÉLA.

★

A. Binet: Les idées modernes sur les enfants. Paris, 1910. 344. l.

E mű harminc évi tapasztalat beszámolója és a gyermeknevelés lélektana ez időszertinti egész tudományos területének áttekintése.